

SZŐCS LEVENTE

KÉPTELENSÉGBŐL KÉPESSÉG?

A Gyergyói DIA eddigi története

A muzeológus, levéltáros, tudományos kutató, aki a források szigorú megjelöléséhez, az adatok ismételt ellenőrzéséhez szokott hozzá, egyre sűrűbben kapkodhatja a fejét.

A Gyergyói Digitális Interaktív Archívum (a továbbiakban: Gyergyói DIA) a gyergyószentmiklósi Tarisznyás Márton Múzeum által létrehozott közösségi fényképgyűjtő platform. Az egy évtizede elindított projekt kifejezetten regionális jellegű, a Gyergyói-medencehez köthető régi fotók összegyűjtése a célja. Ebben az írásban a projekt létrejöttének indítékairól, a megvalósítás körülményeiről és az idáig elért eredményekről számolunk be, szem előtt tartva a főbb kontextusokat, és reflektálva bizonyos – néhol egyedinek, néhol általánosabb érvényűnek tűnő – tanulságokra. A Tarisznyás Márton Múzeum az egyik legkisebb székelyföldi muzeális intézmény. A fenntartó város jelenlegi helyzetéhez mérten ez érthető, de a település, illetve a képviselt régió (a Gyergyói-medence) történelmi múltjához mérten meglehetősen aránytalan. E kettőség jellemzi a legtöbb olyan projektet, melyet a múzeum felvállal. A Gyergyói DIA kezdeményezése leginkább ebben a tekintetben releváns: a közösséget célozza meg, igyekszik bevonni az intézmény tudományos munkájába. A régi fotók gyűjtése, adatolása, hagyatékok, magángyűjtemények feltérképezése kiemelt szerepet kapott az 1950-es években alapított intézmény mindenkori történetében, az új évezredben pedig a digitális korszak első látásra új lehetőségeket nyitott. De csak első látásra, hiszen a közösségi platformok egyúttal parttalanná is tették azokat a törekvéseket, melyekről a továbbiakban szó esik. Vegyük tehát sorra a fontosabb szempontokat.

A 2000-es évek elejére a múzeumalapítók és a később itt dolgozók munkájának köszönhetően az intézmény néhány ezres nagyságrendű fotópozitív- és -negatívgyűjteményt halmozott fel. A fotók egy ilyen jellegű gyűjteményben egyrészt dokumentumokként kezelendők, másrészt műtárgyként is jelentőségük van. A gyergyói múzeum esetében a nagyobb hangsúlyt a dokumentumérték kapta. Furcsa kimondani, mégis igaz, hogy minél kisebb egy ilyen intézmény, annál interdiszciplinárisabban kell viselkednie. Helytörténet, régészet, néprajz, képzőművészet, természettudományok úgy képezik a múzeum törzsgyűjteményét, hogy az egyes tudományágakhoz gyakran nem társult specialista. A múzeumalapító Tarisznyás Márton maga is a szó inkább nehezebb, mint nemesebb értelmében volt polihisztor. A szóban forgó fotógyűjtemény is ennek megfelelően rendeződött össze, igyekezett a vidék mindenféle vonatkozásaihoz vizuális anyagot biztosítani dokumentálás, illetve kiállítások, kiadványok illusztrálásának céljából. Mint minden múzeum, a gyergyói is a gyűjtemények létrehozásának, őrzésének és felhasználásának/hasznosításának hármas feladatát látja el kezdetektől fogva. Mindezen körülmények részletezésétől el kell tekintenünk, de nagyjából ezek határozták meg azt a történetet, amely a kétezres évek elején kezdődött, és jutott el a Gyergyói DIA projektig.

A digitális technika eszközeinek megjelenése és alkalmazása az új évezred első éveiben érte utol a gyergyói múzeumot. Számítógép, lapolvasó/szkennel, digitális fényképezőgép egy-egy beszerzett példánya újabb és újabb lehetőségek felé terelte az intézményt, és ebben a tekintetben egy új helyzettel is szembesültünk: néhány esetben már nemcsak a felzárkózásról tudtunk beszélni, hanem saját honlap, új közösségi oldal tekintetében, ha nem is voltunk úttörők, tudtunk újat is mutatni. Ennek köszönhetően, nagyjából két évtizeddel ezelőtt hirtelen megszaporodott a fotók felhasználásával kapcsolatos tevékenységeink száma. A nyomdatechnika korszerűsödésének köszönhetően nagy méretű reprodukciókkal tudtunk kiállításokon fotókat megjeleníteni, hagyományossá tettük az évente kiadott falinaptárunkat, mely évről évre egy-egy meghatározott témát dolgozott fel képből és szövegből. Kitaláltuk például, hogy miként lehet üveg-negatívot szkennelni egyszerű felszereléssel, speciális, külön erre a célra dedikált eszközök nélkül – ezeknek az akkor újszerű megoldásoknak, mozzanatoknak köszönhetően közelebb kerültünk helyi fotósokhoz, magángyűjtőkhöz. A digitalizálás folyamata az alkalmoszerűségtől eljutott a rendszerszerű tevékenységig. Ugyanakkor a régi fotók iránti igény ezzel együtt nőtt, és külső, gyakorlati tényezők is megjelentek: kiadványok, dokumentumfilmek illusztrációival, műemlék-épületek felújításával, vendéglátó helyiségek dekorálásával és hasonlókkal kapcsolatos képek ügyében kezdtek keresni bennünket. A gyűjtemény akár műtárgyak, akár digitális másolatok tekintetében szó szerint az intézmény mindennapi életének részévé vált. E munkának fontos részét képezi a magángyűjtőkkel való folyamatos kapcsolattartás, illetve azon személyekkel, akik családi hagyatékaikban fontosabb egyedi darabokat vagy éppen nagyobb mennyiségű, hozzáférhető gyűjteményt birtokolnak.

A közösségi oldalak terjedése nem egyik napról a másikra, de rövid időszak alatt hozott új megközelítési lehetőségeket. A régi fotók forgalmazása személyes profilokon, különböző csoportokban fokozatosan népszerűvé vált, létrejött a közösségi médiában számos nagy látogatottságú, külön ennek a célnak dedikált oldal. A közösségi térben megjelenített régi fotók a legkülönfélébb reakciókkal társultak: az egyes bejegyzések által generált elismerések (lájkok) pozitív, moti-

váló hatása mellett a hozzászólásokban történő megjegyzések, kiegészítések hozzájárultak az adott fotóhoz kapcsolható információk gazdagításához, illetve megkérdőjelezéséhez, felülbírálásához. A közösségi oldalakon elindult folyamat több nagyságrenddel láthatóbbá tette a magántulajdonban lévő fotók, fotógyűjtemények pusztá létét, valamint jobb rálátást engedett arra is, hogy kik azok a személyek, intézmények, akikhez érdemes egy-egy téma kapcsán információért fordulni. Mindez a szűkebb régióban, Gyergyóban is így történt, a globális tendencia lokális szinten, a régióhoz köthető témák kapcsán, s így a gyergyói múzeum számára is relevánssá vált.

Az információk cseréjének az a fajta nyitottsága, mely a világra ráköszönt a közösségi média révén, mondhatni természetes folyamatként hozta a különféle problémákat is. Az információk rohamos szaporodásával együtt jár a hitelesség ellenőrzésének nehézkessé válása, illetve komoly problémát okoz a visszakereshetőség is. „Láttam valahol egy jó képet...” – az ehhez hasonló mondatok beszédmóddá kezdtek válni, és órákra, napokra odaszögezték az érdeklődőt, s így benünket is a képernyőhöz. Tovább bonyolította a problémát a fotók átvétele és forrás nélkül való közzététele. A tulajdonjog kérdése önmagában is jókora téma, a jelen elemzésben észszerű, ha inkább elkerüljük ennek tárgyalását, csupán gyakorlati megközelítésből teszünk róla említést: egy-egy értékesnek ígérkező vagy éppen valamilyen általunk megcélzott téma kapcsán előkerülő fotó esetében felmerült az eredeti tulajdonos azonosításának problematikája is.

A nyers valóság számunkra az, hogy a közösségi média által felkínált és elterjedt közlési lehetőség, esetünkben a fotók széles körben való terjedése, forgalmazása nagyon sokszor, az esetek többségében a múzeumi és egyáltalán a tudományos gyakorlat teljes megkerülésével történik. A muzeológus, levéltáros, tudományos kutató, aki a források szigorú megjelöléséhez, az adatok ismételt ellenőrzéséhez szokott hozzá, egyre sűrűbben kapkodhatja a fejét. Bár mostanra számos intézmény, szervezet hozott létre jól használható, hiteles forrásként kezelhető online gyűjteményeket, topotékákat, még mindig ott van a magánszemélyek által birtokolt fotóállomány csábító nagysága, fontossága. A gyergyói múzeumnak fizikai képtelenség az összes létező gyergyói családi hagyatéknak külön felkutatása, ugyanakkor a fotók iránti érdeklődés egyre inkább tapasztalható a közösségi médiában – leginkább ez a két gondolat készítette 2015 táján a múzeum akkori történész-igazgatóját, Csergő Tibort arra, hogy ismerve a már nagyon jól működő internetes modelleket, fotótárakat, hozzon létre egy olyan közösségi felületet, amely a lehető legjobban kiaknázza az emberek régi fotók iránti érdeklődését, és a lehető legkönnyebb módszerekkel, felhasználóbarát módon vegye rá őket arra, hogy néhány, a hitelesség, tulajdonjog szempontjából fontos szempontnak alá vessék magukat. Ezt a nagy közösségi felületeken jóformán lehetetlen lett volna elérni, ezért a gyergyói múzeum egy helyi fejlesztő segítségével létrehozta a saját webalkalmazását, a Gyergyói DIA-t.

A fejlesztés első mozzanata, a muzeológus és az informatikus találkozása a közös nyelv megtalálása volt. A múzeumban dolgozónak, a fejlesztés megrendelőjének valamilyen szinten meg kellett ismernie olyan fogalmakat, mint az adatbáziskezelés, a front-end/back-end és hasonlók. Az informatikusnak (Bajkó Nándornak) pedig a muzeológus beszédmódjával és módszereivel kellett megismerkednie, hogy átlássa az elvárásokat, és kigondolja hozzá a megfelelő megoldásokat. Nagyon leegyszerűsítve, talán így illusztrálható mindez: a muzeológusnak értenie kell, hogy ha az informatikustól, tegyük fel, két adott szám

összeadásához kér programot, azt ő eleve úgy fogja megírni, hogy a program képes legyen bármilyen két számot összeadni; cserébe az informatikus tudja, hogy amikor fotók kezelésére alkalmas számítógépes kódot kérnek tőle, az nem pusztán képpontok, pixelek manipulálását fogja jelenteni. Kissé összetettebben fogalmazva pedig kiderülhet, hogy a két, látszólag egymástól távol eső szakterületnek vannak párhuzamai. A muzeológus esetében egy-egy évszámmal, szerzővel, leírással ellátott fotó publikációja esetenként hosszabb kutatási folyamat eredményeként jön létre, és vannak esetek, amikor a legalaposabb kutatás is végül felülbírálnak, kiegészíthetőnek bizonyul. Az informatikus esetében egy olyan fotógyűjtő alkalmazást, amelyet a felhasználó egy weblapon böngészik, valójában a háttérben egy sokkal bonyolultabb, másodpercenként akár milliós nagyságrendű feladatok elvégzésére alkalmas, jól átgondolt és gondosan kivitelezett adatbáziskezelő rendszer működött, mely azonban mindig tartogat megoldásra váró, előre nem látható hibalehetőségeket.

A Gyergyói DIA esetében háromféle felhasználóról beszélhetünk. Egyfelől az archívum bárki számára elérhető, böngészhető, a keresője a lehető legjobban kifejlesztett, hiszen a fő cél, hogy egyetlen feltöltött fotó se tűnjön el nyomtalanul, könnyen visszakereshető legyen. Előre megadott kulcsszavak, szűrők is alkalmazhatók a fotóállomány csoportosításához, ezeknek a kigondolása alapozta meg a fejlesztést, ráadásul úgy, hogy a szótár a működtető által bármikor bővíthető legyen. Így a keletkezés évtizede, a fotó készítésének helye, a fotó típusa és a leírásában segítő fogalmak katalogizálják az archívumot. A kezdetben kigondolt kulcsszavak (olyanok, mint „emlékmű”, „közterület, piactér”, „közéleti, egyházi személyiségek”, „hétköznapi élet”, „ünnepek, szokások”) nyilván nem a teljesség igényével születtek, inkább az egyszerűség és a lehető legnagyobb átfogás volt a szempont. Külön érdekes mozzanatnak számít, amikor kiderül, hogy elégséges fotó gyűlt össze egy-egy új keresőszo beiktatásához, annál is nagyobb öröm, amikor erre felhasználók hívják fel a figyelmet.

A fejlesztés, a rendszer kigondolása és megvalósítása elsősorban azon felhasználókat tartotta szem előtt, akik nemcsak böngésznek, hanem fel is töltenek fotókat az archívumba. Az alapfeltevés szerint ezen személyek számára is fontos, hogy a böngészés élményszerű és könnyű legyen, hiszen ez a bizonyíték a legkézenfekvőbb arra, hogy a feltöltött tartalom jó helyre kerül. A feltöltés folyamata ugyanakkor azt is hivatott éreztetni, hogy itt nem a megszokott, azonnali eredményekre kell számítani, mint az ismert közösségi felületeken. Az irányadó regiszterek (azaz, hogy a fotónak címet és leírást kell adni, illetve ott a lehetőség arra is, hogy ha a fotó hátlapja információt hordoz, ezt is külön meg lehessen jelölni, továbbá a különböző kategóriákba rendezett kulcsszavakkal be lehessen jelölni a keletkezés évtizedét, a releváns helyszínt, a témát, a fotó típusát) azt feltételezik, illetve láttatják, hogy a feltöltést némi utánajárás kell hogy megelőzze. Továbbá a feltöltött fotó nem jelenik meg azonnal, hanem a harmadik típusú felhasználó, az oldal adminisztrátora (aki számára szintén igyekeztünk felhasználói szintű, egyszerűen kezelhető adminisztrációs felületet biztosítani) előbb átnézi, azután teszi publikussá. Ez a folyamat kapcsolja össze a hozzájárulót (feltöltőt) és a szakembert, és hoz hiteles eredményeket.

Az alkalmazás létrehozása, tesztelése és végül élesítése számunkra (ezalatt a múzeum és a fejlesztő egyaránt értendő) valóságos alkotási folyamat volt. Valahogy úgy, ahogy egy művészeti alkotás kerül először a nagyközönség elé: a siker, a népszerűség reménye él, de nem árt előre számolni azzal, hogy az első

szemlélők hümmögnek egyet, jobb esetben tetszésüknek adnak hangot, aztán sosem térnek vissza. Madárnyelvről lefordítva ez azt jelenti, hogy az emberek nem tódultak tömegesen a feltöltés gondosan elhelyezett és jól kiemelt gombjához, és ezt nyilván nem is vártuk, de azért egy kicsit reméltük. Egy kis naivitás kijár az alkotónak.

Az alkalmazás bemutatása a nagyközönség előtt azért hozott néhány nagyon fontos felhasználót. A szélesebb körben való megismertetés, népszerűsítés pedig számomra egy egészen faramuci helyzetet jelent mai napig: azokon a felületeken kell reklámozni elsősorban az alkalmazást, amelyek „ellen” létrehoztuk. Mint amikor a frissen főzött lekvárommal beállítok egy nagy élelmiszerboltba, és ott kezdem kiabálni, hogy „emberek, ezt vegyétek, ez egészségesebb, és ráadásul hazai!” Ha nem is tipornak le a biztonságiak, csúnyán fognak nézni, és következőkor nehezebb lesz belépni az áruház ajtaján. Az áruház előtt ácsorogni pedig nem olyan. Utóbbi alatt a „hagyományos” módszerek tömkelegét érthetjük: sajtóban, kiállításokon, előadásokon népszerűsíteni lehet, sőt kell is egy ilyen fejlesztést, de ha tömegeket szeretnénk elérni, akkor oda kell menni, ahol a tömeg van: a közösségi médiára. A múzeumpedagógusnak ez kiváló feladat lehet, és adódott a pandémia időszaka is. Egy sikeresebb próbálkozásunk például a „települések hete” volt, amikor hetente egy-egy települést céloztunk meg a közösségi médiában, és ösztönöztünk mindenkit, hogy családi fotóit az adott helységről feltöltse. Alkalmakhoz is érdemesnek látszott kötni a feltöltőkampányokat: jeles napok (húsvét, Mikulás, karácsony, gyereknap stb.) ürügyén folyt az online toborzás. Minden egyes kampány hozott eredményt, de minden egyes esetben ugyanaz a végkifejlet körvonalazódott: a vízbe dobott kő előbb szép hullámokat eredményezett, aztán természetes módon kisimult, elcsendesedett a felszín. Még egy olyan nagyobb projekt esetén is, amikor gyergyói civil szervezeteket szólítottunk fel, a Magyar Génius program keretében, ugyanez a tanulság vált egyelőre egyetemessé: ha nincs folyamatos ösztönzés, akkor nagyon hamar stagnálást tapasztalunk.

Az archívumba eddig feltöltött fotók felhasználásának igénye azonban biztató: kötetekhez, filmekhez, kutatásokhoz különböző specialisták keresnek bennünket. Fialat levéltáros/történész kollégám, Gál Levente csatlakozása a projekthez szintén nagy előrelépést jelent. Legaktívabb feltöltőink egyike, Főrika Sebestyén a fotók után való kutatásai alatt olyan témákra bukkant, melyek előadásai sorához vezettek. Azonban egy másikatapasztalatunk is van: a közösségi oldalakon népszerű csoportokban egyszer csak megszaporodtak azok a fotók, amelyeket a Gyergyói DIA-ról töltöttek le és osztottak tovább, a forrás megjelölése nélkül. Ez az a pont, ahol a magángyűjtők jól átgondolják, hogy egy ilyen archívumot gazdagítanának-e olyan képekkel, amelyekért sokszor igen tetemes összeget is áldoztak. Felmerültek megoldások, mint például a vízjelezés, amit szerettünk volna elkerülni, és eddig nem is alkalmaztunk, bízva a nagyközönség tisztességében, és abban, hogy a mi archívumunk is előbb-utóbb hozzájárul ahhoz az eredményhez, amelyre a mienknél jóval nagyobbak is minden bizonnyal törekednek (és ez talán az archívumok gyarapodásánál is fontosabb), hogy azok a módszerek, amelyekkel mi dolgozunk, esetenként valamilyen formában alkalmazhatók lehetnek a hétköznapi életben is.